

ЖҮЛДЫЗ

12

ДЕКАБРЬ 1980

СЫН ЖӘНІЕ БИБЛИОГРАФИЯ

Тұрсын ЖҰРТБАЕВ

КӨРКЕМ АУДАРМА:

ТАБЫС ПЕН ТАЛПЫНЫС

Жетпісінші жылдары ана тілімізге аударылған прозалық шығармалар хақында

КАЛЫҢ бұқараның мүддесін, ой-арманын, мұң-мұқтажын бейнелейтін өнер туындысы әлемнің барша жұртшылығына ортақ. Мәдениет саласындағы сан килы салалардың гастрольдік сапарлары соны дәлелдейді. Бұл орайда, музыка мен бейнелеу өнерлерінің басқа елмен, бөгде жұртпен тікелей, ешқандай тәржімасыз-ақ табысу мүмкіндігі мол. Ал, әдебиет, оның ішінде көркем шығарманың жолындағы кедергі де, көпір де тіл. Әр ұлттың этнографиялық, эстетикалық, философиялық, танымдық рухани ерекшеліктерін, адамдардың тұрмыс-тіршілігін, салт-санасын, ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрін, табиғатын таңғажайып құбылыстарын толық және жанжақты бейнелейтін көп томды шығармалардың, романдардың, хикаялардың сырына қанығып, терең түсініп, көркем әсер алу үшін басқа тілге аударылуы және түп нұсқадағы реңін солғындатпай, тіл шырайының өкіні бұзбай, автордың деңгейінен төмен түсірмей, тең дәрежеде әр ұлттың ұғым-тіршілігіне қанық етене жақын етіп аударылуы қажет. Бұл орайда қазақ оқырмандары да соңғы он жылдың ішінде әдебиет әлеміндегі үздік шығармалармен ана тілінде табысып, сырлы да сырбаз туындылардан зор рухани әсер алып, шөл қандыра сусындағаны анық. Әрине, бұл арада түпнұсқадағы көркемдік қасиеттерді жоймай, ана тіліміздің мүмкіндігін толық пайдаланып, оқырманның көңілінен шыққан аудармалар хақында пікір қозғалып отырғанын еске саламыз.

Қазақ әдебиетінің тарихындағы көркем аударманың түп тамыры тереңнен, сонау көне түркі заманынан бастау алады. IX—X ғасырларда дүниеге келген арабтың «Мың бір түн» хикаясының жеке үзіктері қарасөзбен де, өлеңмен де тәржімаланып, халық ішінде кеңінен таралып, қыр төсінде тіршілік кешкен жандарды бөгде елдің тарихымен таныстырып, қиялға қанат бітірген. Фирдоусидің, Низамидің, Рудакидің, Навоидың шығармаларын қазақ халқы өзінің төл

әдебиетінің туындыларындай етене қабылдауы сондықтан. Көлемі қомақты, күрмеуі мол күрделі романдарды тәржімалау дәстүрі, оны әңгімелеу арқылы тарату үрдісі XIX ғасырда өрнекті өріс алған. Оған Абайдың айналасындағы ағартушы ақындардың Дюманың «Үш мушкетері», «Королева Марго», Лесаждың «Ақсақ француз», «Қызыл сақалы», Пушкиннің «Дубровский», Г. Гаггардтың «Сүлеймен патшаның кеніші» сияқты шығармаларының мазмұнын ұзақ түнге, бір түннен екінші түнге ауыса отырып баяндайтыны айқын дәлел. Әрі әнші, әрі ақын Әсеттің «Евгений Онегинді» өзінше саралай жырлауы, Көкбайдың Крыловтың мысалдарын қара сөзбен де, өлеңмен де шәкірттеріне жеткізуі әдебиеттің аударма тарихындағы қызықты құбылыстар. Абайдың немере ағасы Халиолла Өскенбаевтың 1880 жылдары сахара халқына Тургеневтің, Чернышевскийдің, Толстойдың шығармаларын әңгіме ретінде баяндап, ел-жұртқа ауызша таратқаны туралы деректер де архивтен кездеседі. Бұл тек қана уақыт шағына толық көмілмей, көмескіленіп жеткен деректер ғана. Тәржіма тарихына қатысты кейбір мысалды тілге тиек етудегі басты мақсат—аударма өнерінің ұлттық әдебиетімізде сонау көне заманнан бері көрініс тапқанын, уақыт ізіне ілесіп сан-салалы бағытта дамығанын, төл өнеріміздің бір бұтағы ретінде нәр ала өскенін, бүгінгі таңда бұл бұтақтың бар жапырағы жасыл түске бөленіп, өнеріміздің қуатты бір тамырына айналғанын, салауатты да сауатты, тілдік, стильдік иірімдерді жетік меңгерген аудармашылардың қалыптасқанын, олардан жоғары көркемдік дәрежені талап етудің орынды екендігін сөз арасында ескертіп, әңгіме арқауының желісін саралай өруден туған ізгі ниет.

Сондай-ақ осыдан жез жыл бұрын сайын сахараға қара сөзбен, хиссамен таралған «Үш мушкетер», «Сүлеймен патшаның кеніші» сияқты айтулы шы-

фармалардың толық түпнұсқасының биік көркемдік дәрежеде қайтадан оқырман қауымға ұсынылуы да ойға дәйек болатын және ерекше назар аударатын жай екендігінде. Кезінде кейбір таза ұлттық ньюанстарды суреттейтін туындыларды тәржімалау әбестік, біріншіден оны қазақ халқы қабылдамайды, екіншіден, аудармашының тіл қоры жетпейді деген жаңсақ пікірлердің орынсыздығына тағы да бір рет көз жеткізу. Өнерде жаттық жоқ. Шынайы көркем шығармаға шекара жүрмейді, тек соның шырынын сақтап, оқырман жүрегіне жеткізе білу керек. Бүгінгі таңдағы көкейкесті мақсат та, көңілде үйіріліп, күпті еткен проблема да осы болса керекті.

Аударма өнерінің қыры мен сыры мол. Оның өзіндік қиындықтары да қаншама. Жыл сайын одақтық көлемде салиқалы пікір алысулар өткізіліп, келелі ойлар айтылып, тиісті шаралар да белгіленіп жатады. Тіпті, аударма саласындағы үлгі тұтарлық өнегелі мектеп қалыптасқан орыс әдебиетінің өзінде де бұл мәселе толық шешілді деуге болмайды. Шекспир, Флобер, Хемингуэй, Кавабата шығармаларының тәржімалану сапасы жөніндегі сын мақалалар, ұлы драматургтың «Отеллосының» орыс тілінде төрт түрлі аударма нұсқасының барлығы соны танытады. Әрбір сөзінен тарихи дерек пен аңыздық оқиғаның бедері байқалатын Гомердің «Одиссейі» мен «Илиадасының» үш-төрттен өлендік және қарасөздік тәржімалары бар. Мұның барлығы да аудармаға қатаң талапты, шығарманың көркем де, дәл жеткізілуін қамтамасыз етудегі ыждаһаттылықты, өнерге деген жауапкершілікті меңзейді. Сондықтан да, біз бүгінгі таңдағы қазақ әдебиетіндегі аударманың проблемалары мен қоса жетістік-кемшіліктеріне де тоқталмақпыз.

Жетпісінші жылдары қазақ оқырмандары одақтық, әлемдік әдебиеттің ең үздік өкілдерінің соны бір ізденіске жетелейтін, кең тынысты шығармаларымен, олардың творчестволық лабораториясымен, шеберлік деңгейімен танысты. Аударма өнері де марқайғанын аңғартты. Осыдан бұрынғы оңжылдықтардағы тәржімаланған кітаптар мен шартты түрде салыстырғанның өзінде де олардың саны да, сапасы да, қамтитын географиялық аумағы да үлкейді. Жетпісінші жылдардың бедерінде аударуға өте қиын, стильдік ерекшеліктері таза ұлттық психологиямен, тосын теңеумен, әдет-ғұрыппен, таным таразысымен дараланатын шығармаларды аударуға бетбұрыс басталды. Мұның өзі әдебиетіміздің, оқырман мәдениетінің талғамының өскендігінің нақты көрінісі. Баспа орындары халықтың рухани талап-тілегін деп басып, оны жүзеге асыруда көп еңбек сіңірді. Соңғы он жыл көлемінде бұрын тәжірибеде (бұл арада аударма туралы) кездеспеген, алайда оқырман ынталандырып, іріктеп, оқуға даярлайтын сериалы кітаптар жарық көрді. Бұл уақытқа дейін ондай мүмкіндік қазақ оқырмандары үшін

жасалмаған еді. «Қызықты хикаялар кітапханасы», «Шетел прозасы», «Достық» кітапханасы атты сериалар қазіргі таңда көпшілік қауымның көңіліне терең орнығып, кітап сөресінен құрметті орын алды. Ал, жекелеген атпен жарық көріп жатқан шығармалары қаншама десеңізші. Тек қана «Достық» кітапханасының 50 томның өзі аударма саласындағы үлкен бір белес, келелі құбылыс емес пе. Бұл серия бүкіл одақ көлеміндегі таңдаулы басылымдардың қатарынан орын алатыны анық. Осы кітапхананың барысында қазақ оқырмандары А. Фадеевтің «Тас-талқан», Г. Марковтың «Сібір», И. Мележдин «Саздақтағы ел», «Найзағай тынсы», В. Ляцистің «Дауыл», И. Авижюстің «Шайқалған шаңырақ», И. Дручинің «Ақ көңілміз, жүк ауыр», В. Богомоловтың «Қырық төртін тамызы» Д. Граниннің «Коммуна генералы» атты т. б. үздік шығармалармен танысты да, табысты да. Үлкен рухани байлықтың көзіне айналған мұндай іргелі туындылардың жарық көруі қашанда ізгі илтипатқа бөлейді. Жас оқырмандарда жетпісінші жылдары қолға түсе бермейтін, романтикалық әлемге шақыратын, гуманистік сезімге баулитын, қырағылыққа үйрететін шытырман оқиғаға толы Ф. Купердің «Могиканның соңғы тұяғы», Г. Хаггардтың «Сүлеймен патшаның кеніші» А. Беляевтің «Ауа саудагері», Ж. Симоненның «Комиссар Мэгре және ұрылар» А. Гриннің «Алқызыл желкендер» сияқты таңғажайып қызық-молынан сусындаған айтулы туындыларды ана тілінде оқу мүмкіндігіне ие болды. Ал бұл сериандан тыс жарық көрген Стендальдің «Қызыл мен қара», В. Гюгоның «Тоқсан үшінші жыл», У. Коллинздың «Ай сәулелі асыл тас», В. Скоттың «Айвенго», Г. Мопассанның «Өмір», Э. Хемингуэйдің «Қош бол, майдан», «Климанджаро — қарлы тау», И. Буниннің, А. Куприннің әңгімелері, М. Шолоховтың «Отан үшін от кешкендері», К. Фединнің «Алау» т. б. ондаған сүбелі дүниелерді атасақ, қаншама рухани игіліктер игерілгеніне, көзіміз жегеді. Одақтас республикалардағы жазушылардың қазақ тіліне аударылған шығармаларымен қатар жас жеткіншектерге арналған туындылар да жеке бір шоқжұлдыз. Әлем әдебиеті көлемінде М. Твеннің «Том Сойерінен» бастап А. Линдгеннің «Карлсонына» дейінгі, орыс әдебиетінде В. Арсеньевтің «Дерсу Узаласынан». Ю. Алешковскийдің «Қыш және қос портфельіне» дейінгі туындылар туған әдебиетіміздің рухани қорына өзіндік өрнек қосты.

Осыншама мол әдеби мұраны түпнұсқадағы көркемдік деңгейінен солғындатпай, барлық шынайы шырайымен, контексті мағынасының тиянақты тұжырымымен, философиялық тұспалдарының жүрегіне жеткізу, стильдік ерекшеліктерін сақтай отырып тілдік теңеулердің баламасын табу аса ыждаһаттылықты, жауапкерлікті, кең тыныс пен нәзік түйсінуді қажет етеді. Орасан зор игілік-

ті төл әдебиетіміздің бедерлі де беделді қазынасына айналдыру барысында естен шығармай, қатаң ұстанатын талаптің бірі де, ең бастысы да осы болса керек. Асылды жасығтатын, әсем әлемді күңгірт күйге түсіретін, қанық бояуды оңдыратын ағусті аудармалардың өнер туындысына тек зиян келтіретін сөзсіз. Бұл орайда көлем мен сан қуушылық, тәржімаланғанының өзіне қанағат тұту — өбестік. Жасыратыны жоқ, соңғы он жылдың ішінде ана тілімізде жарық көрген шығармалардың аударылу дәрежесі әр қилы. Өкініштігі, сол, осы уақытқа дейін бұл шығармалардың сапасы қақында баспасөз беттерінде толымды пікір айтылмай келеді. Біздің ойымызша, мол мұраның тәржімалану барысы арнайы тақырыптың арқауы боларлық үлкен мәселе. Тіпті, әрбір серияның өзін жеке-жеке талдаудан өткізіп, ондағы кемшіліктер мен жетістіктерді екшеп, тиісті шаралар белгілесен нұр үстіне нұр.

Өрине, түпнұсқамен тең дәрежелес тәржімалану деген ұғым шартты түрде алынады ғой. Қашанда автордың өз нұсқасының шоқтығы биік тұраы анық. Оның үстіне қазақ оқырмандарына ана тілінде ұсынылған шығармалардың дені орыс тілінен аударылады. Орыс әдебиетінде қалыптасқан үлкен аудармашылық мектеп пен мол тәжірибеге қарамастан, көркем шығарманың толыққанды бояуының сәл де болса өзгеруі де, интонациялық екпінінің кедергіленіп жетуі де ықтимал. Бұл арада түпнұсқа дәрежесінде салыстыру шартты, салыстырмалы мағына беретіні де сондықтан. Біз аударма сапасын сөз еткенде ондағы әдеби көркемділікке, тіл кестесінің дұрыс өрілуіне, стильдік тазалыққа баса назар аударуымыздың себебі де осыдан туындаса керек.

Өзінің жазылу мәнерімен, оқиға құрылымымен, әлеуметтік астарлы ой айта білуімен, таза профессионалдық шеберлігімен классикалық әдеби шығарма дәрежесіне көтерілген француздың атақты жазушысы Стендальдың «Қызыл мен қара» романы жүз елу жылдан соң қазақ оқырмандарының жүрегіне жол тауып, өзінің өміршең шығарма екендігін, өнерде жаттық жоқ екендігін тағы да танытты. XIX ғасырдың хроникасы деп танылған әлеуметтік-саяси астары мол бұл романның оқырмандарға берер эстетикалық тағлымы мол. Стильдік тазалығымен назар аударып, өзіне-өзі қатаң талап қоятын жазушының шығармасын Жұмағали Ысмағұлов кітап басылымының алғы сөзінде: «... бір жарым ғасыр ішінде дүние жүзіне түгел танылған, орыс тілінде төрт рет аударылған бұл роман қазақ тілінде бірінші рет жарық көріп отыр. «Түпнұсқа алдындағы адалдық — аударманың ең басты қасиеті», — деген Стендальдың бір сөзі бар екен. Тәржімалау үстінде көркемдік жағынан да, мазмұн жағынан да авторға барынша адал болуға тырыстық», — деп өзінің алдына қойған мақсатын білдіріп, оқырманның әділ қазылығын күтуі де қабырғалы тәржімашының кішіпейілдігін

аңғартады. Жұмағали Ысмағұлов бұдан бұрын да айтулы көркем шығармаларды аударып шығарманың көркемдік қасиетін жоймай, сырлы да шырайлы бояуын сақтап, мазмұнына сай дәлме-дәл балама таба білетін қайтагер ретінде дараланатын. Шынын айтсақ, аудармашының шеберлік мүмкіндігіне сенсек те, «Қызыл мен қараның» қазақ тіліндегі нұсқасын көргенде «Бұл Стендаль ғой», — деп көңілге күдік ұялағанын жасыра алмаймыз. Француз әдебиетінің үлгілі нұсқалары ішінара ана тілімізде жарияланса да, шоқтықты шығарманың аудармашыға артар жүгі де осал болмаса керек-ті. Ана тіліміздің барлық баяндау тәсілін, ішкі иірімін жетік меңгерген аудармашы бұл жолы да биік мәреден көрініп, романның астарлы ойын, мағыналы мазмұнын терең түсініп, үлкен ілтипатпен ден қойып түпнұсқаның деңгейінен төмен түсірмеген екен. Әрбір бетті оқыған сайын көңілдегі күдік ыдырап, сезіктенген сенімсіздіктің тұманы сейіліп сала берді. Кісі мен жер аттарын, этнографиялық ерекшеліктерді еске алмасақ, автордың өзге ұлт өкілі екендігі байқалмайды. Аударма кібіртіксіз, ұғымға жатық, сонымен қатар аса көркем дәрежеде жүзеге асырылған. Шығарманың бірнеше жерінен үзінді келтірейік. Барлық оқиғаның өзек алысы кеңінен саралана дамитын Верьер қаласын автордың оқырмандарға таныстыратын тұсы: «Қалаға кіре бергеніңізде-ақ түрінен адам шошығандай бір ғаламат машинаның ауыр күрсініп, тұла бойыңды тітіренткен қатты түрсілінен құлағың тұнады. Алпамсадай жиырма балға біріне-бірі жамырай соққанда, тура жер солқылдайды; оны осылай көтеріп-соғып, тынымсыз қимылға келтіріп тұрған ғаламат—таудан құлаған тасқын судың күшімен айналатын үлкен тегершік. Осы балғалардың тас-табанынан күн сайын қанша мың шеге жасалып шығатынын ешкім білмейді. Қызғалдақтай құлпырған жас өрім қыздар осынау зәулім балғалардың табанына бір-бір кесек темірді төсеп үлгергенше-ақ, қас-қағымның арасында әлгі темірлер сылдыраған шеге болып шыға келеді. Сырт көзге соншалықты дөрекі көрінетін осы өндіріс Франция мен Гельвецияның арасын бөліп тұрған осынау таулы өңірге тосыннан келген жолаушыны таң қалдыратын тамашалардың бірі. Ал егер Верьерге жолаушылап келген адам үлкен көшеден көлденең өткен жанның құлағын керең қылатын осынау керемет шеге фабрикасының иесін білгісі келсе, бұл жердің адамдары дауыстарын созып, самарқау ғана тіл қатып «Ә. ә; фабриkanı айтасыз ба? Ол біздің Мэр мырзаның болады», — дер еді. (16-бет) Міне, осы үзінтің өзінен-ақ аудармашының әрбір сөздің мағыналылығын сақтағанын, оның мазмұнын тереңдете түсуді көздегенін аңғарамыз. Осы үзіндідегі «күрсініп», «самарқау ғана» деген тіркестерді Ж. Ысмағұловтың орыс тіліндегі баламасына сәйкес «ауыр тыныс алып», «жайбарақат қана», «асықпай» деп қолдануына болар еді. Бірақ бұл сөздер түпнұсқадағы ма-

ғынаның жолма-жол аудармасы. Онда қимыл мен іс сол жалаң қалпында ғана суреттеліп, жадағай сипаттама күйінде қалар еді. Алып машинаның «күрсінуі» оның сыртқы көрінісін емес, ішкі құрылымын, ондағы адамдардың тағдырын ашады. Неге күрсінеді? Басты кейіпкер жиырма үш жасар Жюльен Сорель әлі осы құбыжық машинаның бауырында тұншығып жатыр ғой. Демек, аудармашы автордың ойын терең түсініп, оны жетілдіріп, оқырманның жүрегіне жақындата түскен. Үстірт қарағанда «самарқау» мен «жайбарақат», «асықпай» іспетті сөздер бір мағынаны білдіретін сияқты. Алайда сөздің орнымен қолданылуы әрбір тіркеске басқаша рең, соны салмақ, ой салады ғой. Егер аудармашы «асықпай» деп қолданса, онда жұмысшының жеке басының, не қимылының көрінісін ашар еді. Ал «Самарқау» деген сөзде ерекше екпін бар. Жұмысшының бұл сөзінде кекесін жек көру, білмегенсіп, асықпағанысып, көріну бар. Міне, бір сөздің баламасын табу үшін тәржімешінің қаншама ізденгені осыдан-ақ айқын аңғарылады. Екіншіден: «самарқау ғана» емеурін танытқан мырзаның мінез-құлқы осы тіркестен соң баяндалады. «Ол көшеде көрінген бойда-ақ талай бастық қалпақтары қонап етіп бір-бір көтеріліп қалады. Сырт пішіні сырбаз. Ал, жұмысшының мысқылының «самарқаулығын»... көз тоқтатып қарағанда-ақ жаңағы кісінің кейпінде әр жағынан әлдеқандай бір топастықтың, ой жұтаңдығының исі аңқыған менмендік пен тыраштықтың нышанын аңғарып, түңіліп те қалар еді. Қарап тұрсақ, бұл кісінің бойындағы бар қабілеті — өзіне қарыздар адамдағы несиесін қалт еткізбей төлеттіру де, ал өз борышын ұзын арқан, кең тұсау қылып соза беру ғана болар-ау» деген емеуріннен нақты байқайсың. Бір сөзді контекспен қабыстырып, дйттеген жерінде пайдаланудың нәтижесінде аудармашы бір сөйлемнің, бір беттің емес, бүкіл роман желісінің характерін ашып тұр. «Қызыл мен қара» іспетті шоқтығы биік өнер туындысының өз тәржімашысын тапқанына қуанасың. Бұл роман жетпісінші жылдары ана тілімізде жарық көрген және түпнұсқаның дәрежесінде жүрекке жеткен тәлімді шығармалардың бірі, аударма саласындағы әдебиетіміздің соны бір жетістігі. Жоғарыдағы іспетті мысалдарды көптеп келтіруге болады. Сонымен қатар тағы бір ерекшелік: Ж. Ысмағұлов түпнұсқадағы кейбір сөйлемдер мен сөздерді қазақтың ұғымына, түсінігіне таным-тіршілігіне сай балама тауып, мақал-мәтелдерді, қалыптасқан тіркестерді өз ретімен, өз жөнімен қиоластыра қолданады. Бұл шығарманың көркемдігі мен мазмұнына ешқандай да нұқсан келтірмейді, қайта контекстегі мағынаны тереңдете түседі. Бұрынғы аудармаларда әйелге құрмет көрсетіле айтылатын мадам, мадемуазель, госпожа, господин, князь, іспетті атаулар сол күйінде пайдаланылатын. Жұмағали Ысмағұлов «Қы-

зыл мен қараның» қазақша нұсқаларында мұндай лауазымдық құрметтеу атауын бибі, ханым, биеш, тақсыр, мырза деген ұғымдармен ауыстырады. Осы үш тіркестің қолданылуының өзіне де ерекше ыждаһаттылықпен қараған. Әдетте, де Реналь ханымды қатты құрметтейтін Жюльеннің еркелік көрсеткен тұсында «бибі» деп қалуы оқиганын желісіне сәйкес сәтті құбылып, рең береді. Қорыға айтсақ, Стендальдың «Қызыл мен қарасы» қазақ оқырмандарына түпнұсқадағы қуат-күші мен көркемдігін сақтай отырып, ауқымға жеткен, аударма мәдениетінің өскен өркенін танытатындай дәрежедегі сәтті аударманың бірі. Белгілі көркем әдебиет тәржімасы Жұмағали Ысмағұловтың үлкен, творчестволық жеңісі, талай жылдар бойы жинақтаған тәжірибесінің жемісі.

Алайда «Қызыл мен қараның» қазақша текісін оқығанда «ұзын арқан, кең тұсау» іспетті ана тілімізде қалыптасқан тіркестер жиі қолданылады. Бұл, әрине, түпнұсқадағы ойдың мазмұнын ашуға, оны жатық жеткізуге көмектеседі. Дегенмен де, Стендаль әр сөзін аса шабытпен, ұқыптылықпен пайдаланған, бір теңеуге бір күнін жұмсаған жазушы. Демек, мүмкіндігінше автордың тапқан сөзінің тікелей баламасын жеткізген лаазым. Қалыптасқан тіркестің автордың стиліне нұқсан келтіреіі анық. Екіншіден, ішінара «егер осы қыз маған ғашық болып қалса, тірі қызық болар еді-ау», деген сияқты орашалақ жолдар кезігеді. Ана тілімізде тірі қызық іспетті тіркес жоқ. Осы «тірінің» орнына «тіпті» деген сөзді пайдаланса әлдеқайда әсерлі естілетін тәрізді. Қуаныштысы сол: мұндай мысалдар аудармада некен-саяқ қана.

Көркем сөздің маржандары атанған ондаған шығарма ана тілімізде жарық көрді. Оның барлығына жеке дара тоқталып, талдау жасау мүмкін емес. Дегенмен де жетпісінші жылдары төл әдебиетіміздің игілігіне айналған Ги де Мопассанның «Өмір» (ауд. Ә. Кекілбаев), Г. Хаггардтың «Сүлеймен патшаның кеңіші» (ауд. М. Мағауин), Д. Купердың «Могиканның соңғы тұяғы» (ауд. Т. Жанузақов), В. Гюгоның «Тоқсан үшінші жыл», В. Скоттың «Айвенго» (ауд. Ә. Атығаев), Э. Хемингуэйдің «Қош бол, майдан», «Климанджаро — қарлы тау» (аударғандар Қ. Қараманұлы мен Н. Эбуталиев) атты таңдаулы туындылардың біразының тәржімалану дәрежесі көркем шығарманы аудару барысында қойылатын талаптарға жауап беретіндігімен көңілге қуаныш ұялатады. Біз бұл арада «Достық» кітапханасымен жарық көрген дүниелерді кейінірек арнайы пікір қозғайтын болғандықтан әдейі тізімге қоспай отырмыз. Жоғарыдағы аталған авторлардың өзінен-ақ қаншама игілікті істін, руханы байлықтың жүзеге асқандығын байқау қиын емес. Дүние жүзіне аты әйгілі жазушылардың ең бір сүбелі де күрделі туындылары.

Эрнест Хемингуэйдің үш ірі шығармасы мен бірнеше әңгімелері ана тілімізге аударылды. «Шал мен теңіз» повесі Нығмет Ғабдуллиннің тәржімасымен жарық көргеніне он бес жылдай уақыт өтті. Міне, енді араға жыл аралатып «Қош бол, майдан» мен «Климанджаро — қарлы тау» атты екі кітабы қазақ оқырмандарының қолына тиді. Асылы, Хемингуэйдің стилі сырт көзге жеңіл, қарапайым оқиғалардан өрбитіндей көрінгенімен, оның әрбір диалогінде үлкен мән, терең астар жатады. Автордың шығармадағы айтайын деген ойын нақты тауып, содан кейін ғана әр сөздің баламасын іздеу қажет Орыс тіліндегі басылымдардағы Кашкиннің тәржімасының биік бағаға ие болуы, зерделі оқырманның сол аударманы іздеп жүріп оқуы біраз нәрсені аңғартады. Тіпті, Хемингуэйдің шап-шағын әңгімелерінің өзін бірнеше аудармашының бірігіп тәржімалауы да сондықтан. «Қош бол, майдан» — атақты қаламгердің есімін әуелі Парижде, содан кейін дүние жүзіне әйгілі еткен ірі туындысы. Мұнда өмір шындығы нақты, реалистік сипатында ешқандай әсірелеусіз суреттелген. Қоғамдық қақтығыстарды, соғыс апатының туу себебін жете зерттеген, жүрегіне өте жақын қабылдаған Хемингуэй өзінің қаламынан шыққан әрбір жалаң сөз бен жадағай оқиғаға қатты налып, бірнеше қолжазбасын әртеп жіберген. Міне, осындай «стильдік күрес» тұсында жазылған «Қош бол, майданның» қазақ тілінде жариялануы, оны ағылшын тілін жатық білетін бұрын да осы тілден журналистикалық репортаждарды аударып жүрген Құрманғазы Қараманұлының аударуы құптарлық. Бұл автордың айтар ойын, стильдік ерекшелігін, контекстегі мағынасын дәл түсінуге, тұжырымды тілмен тәржімалауға негіз салған. Романдағы дамитын және ішкі психологиялық қақтығыстарды бейнелейтін оқиғалардың дені диалог арқылы өрбіп, шешімін тауып отырады. Егер аудармашы бір ғана сөздің мағынасын, емеурінін өз дәрежесінде жеткізе алмаса, онда кейінгі оқиғалардағы желіс үзіліп, салмағын жеңілдетіп алады. Бүкіл шығарманың шырайын бұзатын да сондай «аңғалдық» болса керек. Құрманғазы Қараманұлы Хемингуэйдің «Қош бол, майданның» аудару кезінде автордың түпнұсқадағы стилін, әңгімелеу мәнерін (бұл Хемингуэй үшін ең басты шарт болатын — Т. Ж.) қатан сақтай отырып, жатық тілмен баяндаған. Кейде бір оқиғадан екінші оқиғаға тез ауысатын, репортерлік әдісті пайдаланған тұстарды қазақ оқырмандарының жатырқауы да мүмкін еді. Алайда, Қ. Қараманұлы сол тәсілдің өзін қиюластырып, белгілі жүйемен аударған. Хемингуэйдің табиғат суреттерін бейнелейтін тұстарда өте ұтқырлық танытып, пейзаждың өзін адамның психологиясымен араластыра өртеу бейімділігі баршаға мәлім. Бір абзацтың өзінде бә-

рі де астасып жатады. Мұндай журналистік қасиеттердің ізі түпнұсқада өзіне-өзі ақтайды, ал аудармада ше... Оқыңыз: басты кейіпкердің қатерлі оқиғадан суға секіріп қашып құтылатын тұсы. Романдағы соғыс кульминациясы «Ағыс жылдам болса өзенде қанша уақыт бойы жүзіп келе жатқаныңды ешқашан біле алмайсың. Ұзақ жүзген сықылды көрінгеніңмен, шындап келгенде аз ғана уақыт жүзуін мүмкін. Су салқын еді әрі тым жоғары көтеріліп кеткен болатын. Су жайылған кезде жағадан шайылған не қилы заттар бетінде қалқып бара жатқан. Бағыма қарай маған сүйеніш етуге жарайтын үлкен бөрене тап болды да иегімді бөренеге сүйеп қойып, және одан қос қолдап демеп қана ұстап, мұздай суға созыла жаттым. Сіңірім құрысып қалмас па екен деген қауып пайда болып, енді бізді тек жағаға қарай алып кетуін ғана тіледім. Біз өзенмен төмен қарай, көлбеу бағытпен кесіле жүзіп бара жаттық. Таң да өдеуір ағарып қалған еді, жағада «скен буталар көзге анық көріне бастады. Алда қалың бұтамен көмкерілген арал бар-ды, сол себепті ағыс жағаға қарай ауытқи түсті. Башмағым мен киімдерімді шешіп тастап жағаға жүзіп барғым да келген, алайда бұлай етудің қажеті жоқ деп таптым. Өзімнің жағаға әйтеуір бір шығатыныма ешқашан күдік келтірмегенмін, ал жалаңаяқ қалатын болсам қиын тиер еді. Қайткен күнде де Местреге жетіп алу қажет болатын». Міне, түпнұсқадағы Хемингуэйдің өз стилінен айнымайды. Бір абзацта судағы жанталасу, терең иірім, сақтық, алыстағы мақсат — бәрі де бар. Соны менмұдалап көрсетпейді. Аудармашының жазушы мәнерін меңгеруі, бойына сіңіруі қажет деген ұғымның нақты мағынасы да осында. Қ. Қараманұлы осы туындының тәржімалау үстінде бірнеше соны сөздерді қолданған. Сутсірне — сыр, теміржол төсемі — платформа, сейсеп іспеті ұғымдарды реті келгенде сәтті пайдаланған.

Өрине, қаншама ыждаһаттылықпен мұқият қараған күннің өзінде Хемингуэйдің стилін, әңгімелеу мәнерін, ой-оқиға екпінін толық меңгеру қиын. Оның үстіне «Қош бол, майданда» оқиға, ой баяндаудағы ұшқырлық алма-кезек ауысып отырады. Кейде тұтас оқиға бір екпінмен жеткізілсе, ал екінші тұста бір абзацта он түрлі ырғаққа құрылған, бүкіл тараудың мазмұнын рухани, көңіл-күйін ашағын информациялық тасқынға толы жолдар кездеседі. Осындай сәтте аудармашының да «кібіртіктеп» қалатын жерлері кездеседі. Мысалы: «Мен Кэтринді еске түсіре алатын едім. Алайда оны қайта көрер, көрмесімді білмей тұрып ол жайында ойлайтын болсам ақылымнан ауысатынымды аңғардым, сол себепті ол туралы ойламауға тырыстым. Тек мүлдем аз-аздап қана, тек дөңгелектердің баяу тықыланып ырғағымен ғана (?). Және брезенттің бір жағынан көмескілеу жарық ке-

леді. Және мен Кэтринмен бірге платформа тақтайларында жатырмын. Сусу киіммен платформа тақтайларында жату онша ыңғайлы да емес. Және ой да жоқ тек сезім ғана. Және бір-бірімізді көрмегелі де тым көп уақыт өтті. Және тақтайлар да дүркін-дүркін дір етіп қалады. Және іште? (тек зарығу ғана). Және ылғалды киім ғана денеге жабысып жатыр. Және әйелінің соңында қап-қатты тақтайлар» (218-бет). Ал бұл сөйлемді орыс тіліндегі нұсқасымен салыстырғанда бірде-бір сөздің артық тұрмағанын, мағынасын да жоғалтпағанын, жалпы баяндау екіпінінің де, ой иірімінің де өте дәлдікпен сақтағанына көз жеткіздік. Хемингуэйдің өз мәнері. Бірақ та қазақ оқырмандарына тым оғаш көрінеді, кібірткігеліп оқылады. Тіпті, үстемелі, қарама-қайшы ойлардың астары да ашылмайды. Аудармашы әйгілі жазушының өз мәнерін қатан сақтауға тырысып, осы тұсты жолма-жол қотарған. Сонымен қатар «Және» шылауының тым орынсыз көп қолданылуы. Бұл арада «және» деген сөз ой толқынның тұтқырландырып, бөгеп тұр. «Сосын» тіркесі, әдетте, осындай қимылды аңғартатын ой ағысына лайықты балама сияқты. Екіншіден, негізгі мағынаны ашатын сөйлем ең басында келтірілген де, анықтауыштың барлығы соңында ешбір баяндауышсыз дара күйінде қалып, шолақ қайырылған. Тәржімашы мұндайда еркін аударма тәсілін қолданып, сөйлемнің тігісін жатқызға жеткізуге керек еді. Әрине, бірер сөздің орны ауысқанымен мағына өзгермейді, ал мазмұны мен көркемдік жағынан ұтары анық.

Астарлы сөзді аудару қиын. Хемингуэйдің диалогтерінің қуат-күші де сол мол мағыналы емеурінінде жатыр. Бір сөзді өзгерту арқылы бүтін сөйлемнің мағынасын жойып алуға болады. Қ. Қараманұлы осындай биік талапты абыроймен орындаған. Десек те, ішінара орыс тіліндегі тіркестердің жетегінде кететін тұстары, сөйлемнің аяқталусыз қалатын жайлар бар. Дәйектемеге жүгінейік:

«— Әрине, сен оны білмейсің. Ал, әйел еркекке айта ала ма, оны сүйемін деп. Айтшы, маған. Мен мұны білгім келеді.
— Айтады. Егер еркек өзі қалап тұрса.

— Ал, еркек әйелге айта ала ма оны сүйемін деп? Айтшы бұл өте керек.

— Айтады. Егер қажет қылса» (101-бет).

Асты сызылған сәйлемдердің құрылымы тым шорқақ. Қазақ тілінің баяндау тәсіліне келмейді. Ой екіпінін сақтаймын деп, аудармашы стильдік қателікке жол берген. Содан кейін дәл осы диалогтағы «еркек» деген сөздің орнына «ер адам» деп қолланса әлде қайда жатық шығар еді. «Мужчинанын» баламасын мағынаға қарай сан қилы синонимдермен ауыстырудың ешқандай да әбестігі жоқ, қайта өңін ашып, құлпырта түседі ғой. Мұндай ұсақ-түйекке

жете назар аударуымыздың басты мақсаты — аудармашының көркемдік деңгейінен, мазмұн дәлдігін, стиль мәнерін барынша сақтай отырып еркін, түсінікті тілмен оқырманға жетсе екен деген ниет. Кейде өлшеусіз кібірткінің өзі түпнұсқа авторына зиян келтіруі де ықтимал. «Қош бол, майданның» тәржімалануындағы мұндай кібірткітер Хемингуэйдің стильдік үрдісінде жатыр.

Ал, енді осы автордың «Шетел прозасы» сериясымен жарық көрген «Климанджаро — қарлы тау» атты жинағына негізінен оның творчестволық өмірін, суреткерлік сырын қамтитын туындылары енгізіліпті. Кітаптың бір ыңғай тақырыпқа құрылып, іріктеп алынуы өте орынды. Хемингуэйдің өз басынан кешірген қызықты оқиғаларды баяндайтын, XX ғасырдың басындағы Париж тіршілігін, ондағы суреткерлердің тағдырынан мол мағлұмат беретін «Қызығы мол сол жылдар» атты мемуарлық туындысының тәржімалануы тамаша-ақ. Лилян Росстың «Хемингуэйдің портреті» атты көлемді естелігі де орынды кіргізілген. Нәбиден Әбуталиев бұл шығармаларды бірсыдырғы жатық аударған. Алайда екі үлкен кемшілік байқалады. Біріншіден, осы жинаққа енген барлық шығармалардың аты түпнұсқамен сай келмейді. Аудармашы «Снега Климанджароны» — «Климанджаро — қарлы тау», «Праздник, который всегда с тобой» — «Қызығы мол сол жылдар» деп алған. Алғашқы шығармада автор тауды емес, сонау Африканың аптабындағы шынның басындағы қарды мезеп, сол бір уыс қарды экзотика ретінде, қасиетті бейне ретінде суреттейді. Өмірі қар қылауламайтын өлкедегі шынның қарын тұспалдап, адам жанындағы сондай күйия құбылысты нұсқайды. Демек, «Климанджаро — қарлы тау» емес, «Климанджаро қары» Хемингуэйдің түпкі нысанасын, ой астарын нақты жеткізеді. Сұлу тіркес іздеп, мағынадан алшақтаудың қажеті жоқ. «Праздник, который всегда с тобой» — поэтикалық атау. «Өзінде қалған думан-ай», немесе «Естен кетпес есіл шақ» тәрізді, серпінді айдармен жеткізсе шіркін. Аудармашы, тым қарабайырландырып жіберген. «Итпекші қажет» деген де әңгіменің атына сай емес. Ал, шығарманың аударылу барысындағы басты кемшілік — сөйлемдердің көпшілігінің жиі босаңқы, ширақ күйінен айрылыққырап қалған. Күрмеліп оқылады. Сондай-ақ, бір сөзді орынды-орынсыз қайталаулар жиі кездеседі. Бір абзацтың өзінде үш рет кезігуі қас шердің қолтаңбасына қиянат-ақ. «Ал сосын ауа райы бұзылды... «Ал — әуесқойлар» кафесі адамға лық толды» (38) «Генрих төртіншінің жанымен», сосын Сент-Этьен-до-Монын көне шіркеуінің жанымен (39 бет), «Асханада нанға паштет қосып жеп, ақ шарап ішіп отырдық» (75 бет). «Ал өзім құтыдағы апынды оған тек мүдде лажсыз болған жағдайда ғана бережақ едім» (126 б.). Міне, осы мы-

салдардан-ақ аудармадағы селкеуліктер қылаң беріп тұр. Шарап арақ емес қой Бережақта контекстегі мағынаны толық аша алмайды.

«Айвенго» — әлем әдебиетіндегі классикалық үлгіде жазылған тарихи романның алғашқы қарлығышы. Бүкіл бір әдеби бағытқа негіз салып, оны қалыптастыруға мұрындық болған шығарманың екі ғасырдан астам уақыттан кейін ана тілімізге аударылуы және барлық шырайымен оқырман жүрегіне жетуі қуанарлық жай. Жетпісінші жылдардағы қазақ тілінде жарияланған әдеби туындылардың ішіндегі сүбелілерінің, қатарына В. Скоттың «Айвенгосы» да ко-сылады. Бұл шығарманы ана тілімізге тәржімалау барысындағы басты қиындық — романдағы оқиғалардың осыдан төрт ғасыр бұрынғы ағылшындардың өмірін қамтуы, яғни тарихи оқиғалардың молдығы. Орта ғасырдағы Британия тарихымен бейтаныс оқырманның қиналып оқыры анық. Сонымен қатар таза ұлттық атаулар да тілді күрмей береді. Осы тұрғыдан алып қарағанда, Әбітай Атынаев күрмеуі мол күрделі туындының тігісін жатқыза, қарапайым да көркем мәнермен, түсінікті етіп тәржімалаған. Әлеуметтік-саяси астары тереңде тұнып жатқан «Айвенгодағы» халықтың тіл өрнектерін сәтті аударған. Шығарманың атын адақтап іле күрмей шалу мақсат емес. Бірақ, жақсылығын айта отырып, кемшілікті де көрсету парыс. Егер, әрбір сөздің мағынасының дұрыс қолдануын талап етсек — ол тырнақ астынан кір іздегендікке жатпайды. Адамзат атаулының ортақ қазынасы атанған шығармалардың інжу-маржан күйінде аударылуын көздеген, қатаң талапқа жүгінуден туған талпыныс екені анық. Қиын да күрделі тұстардан қинала да қиялап өткен тәржімашы кей реттерде атустілікке де жол беріп қояды. Қызының жолына қолдағы барын шашып, құрбандыққа шалынуға әзір тұрған шалдың монологу қандай төгіліп тұр. Ал, соны оқи отырып: «Қашырды мен Седрин Ашбиге келгенде соның нөкерінің біріне аман-есен табыс етермін. Аз сен өзін... — деп келді де, жаһанкез сөзінің ақырын Гурттың құлағына айтты», (60 б.) «Осыдан кейін бұлар ажырап болып, Шеффилдке екеуі өңді жолмен кетті» (66). «Берік қақпа серісі өзінің жауынгер мықты атына отырып, орманға кіріп кетті». (352 б) «Айтқанымды ұқ, Конрад, енді коктің де, жердің де құдіретшілері (Құдай мағынасында — Т. Ж.) біздің қазіргі буынымыздың астамшылығына ешбір төзе алмайды.

Біздің үй қалап отырған негізіміз (Іргетас — Т. Ж.) қазір шайқалып тұр, біз бұдан былай аса беретін болсақ, тұңғықтың түбіне қарап болып (?) бір-ақ кетеміз» (370 б) іспетті киоы қашқан сөйлемдерді көзіңіз шалғанла, қиналап-ақ қаласыз. «Құлағына айтты» — сонда бұл сөз Гурттің өзіне емес, «оның» құлағына арнадан тәрізді. Негізінде «Құлағына сыбырлады» ғой.

«Ажырап болып» — артық тіркес, «жауынгер мықты атына отырып» — бұл да орашолоақ қолданылған, нақтылық жоқ. Ал ірге тасты осыншама (эциклопедиялық анықтамамен берудің қажеті шамалы, Аудармашы негізгі ойды, «шайырағымыз шайқалды» деген пікірді жеткізу үшін шұбаланды ұғымсыз сөз тізбегін орынсыз тықпалаған. Мұндай «қиыннан қиыстырылған» тіркестердің барлығын қағаз бетіне түсірудің қажеттігі шамалы. Тек аудармашының «әтегенайлары» мен алшақтықтары қынжылтады. Қазір қазақ тіліндегі сөздердің жазылуы, емлесі, орфографиялық үлгісі дерліктей бір ізге түсіп, тұрақты әдеби нормаға айналды. Терминдік тіркестердің сөздік әрбір сала бойынша топталып, жарық көруде. Соған қарамастан «Айвенго» романының аудармасындағы өте жиі кездесетін жүзден астам сөздің бұрмаланып, қате жазылуы тандандырады. Әрине, бұл шығармада көне ұғымдардың көп қолданылатынын жасырмаймыз. Соны әдеби норманың үлгісінде жеткізуге толық мүмкіндік бар сияқты. Тіпті, баспаның қатесі деуге келмейді. Бір сөз бір бетте он рет қолданылатын жайттар бар. Солардың кей-бірін тізіп шығайық: уалаят-уәлеят, отыратылық-отарлық, сырт пышындыры-сырт пішіндері, бірадар-пірадар, бұлға-рыс-былғары, ұғлы-ұлы, пышыны-пішіні, әумесерлер-әумесір, мияя неме — милау неме, милау басыңа-милау басыңа, шеркеу-шіркеу, хазрет-қазірет, ғымырат-ғимарат, оспадар-оспалыр, жебірей-еврей, чуланда-шоланда, алдақашан-әлдеқашан, хас дұшпаны-қас дұшпаны бөйгімді-бөйгемді, ғыбадатқа-ғыбадатқа, қышығына — китығына, ғыбыраты — ғибраты, кернай — керней, марттығын-мәрттігін. Міне, бұл 503 беттік романның алғашқы 40 парағында екі-үштен қайталанатын сөздер. Содан кейін монақты ғымыратшы, еврейді — жебірей деп балама ретінде пайдалануы да ретсіз сияқты. Асылы, қалыптасқан тіркестерді бұзу — тілді шұбарлау. Мұндай қисынсыз көріністерге баспа редакторының жол бергені де өкінішті. Кітапты әзірлеу барысында бір ретке түсіретін қателікті дер кезінде ескермеуі В. Скоттың «Айвенго» тәрізді әйгілі шығармасының қазақ тіліндегі нұсқасына үлкен нұқсан келтірген.

Соңғы бес-алты жылдың мерзімінде қазақ оқырмандары совет әдебиетінің үздік өкілдерінің маңдай алды шығармаларымен «Достық» кітапханасы арқылы кеңінен танысып, үлкен эстетикалық тәрбие, рухани күш алды. Қазір осы сериямен шыққан қалың мұқабалы кітаптардың саны 50 томға жетті. Бұл қазақ аударма тарихындағы елеулі құбылыс. Асқаралы мақсатты көздеген алымды істің барысына ерекше ынта қойып, оқырман қауым аталмыш сериямен шыққан кітаптарды құныға оқытыны анық. Баспаның саяси-идеялық, көркемдік-интернационалдық сыпаттары туралы Ш. Елеусеновтың «Достық дастаны»

атты мақаласында кең де келеті пікірлер орынды айтылған. Қуаныштысы сол: «Достық» кітапханасының айдарымен жарық көрген дүниелердің деңі түпнұсқадағы ой мен көркемдік қасиеттерін жоғалтпай, сәтті тәржімаланған. Сан қилы стильмен, әдеби тәсілмен, ұлттық бояумен өрнектелген көп томды дүниенің сапалы орындалуы бір деңгейден көрінуі де қиын. Өте тамаша аударылғаны да, сәтті шыққандары да, асығыстықпен жүзеге асқан тәржімалардың да ұшырасуы заңды. Әйтеуір, аудару қажеттігінен туған науқандық қарбаластың салқыны тиген томдардың да жарық көргендігін жасыра алмаймыз. Әрине, осы сериямен ана тілімізде жеке кітап болып шыққан барлық шығармаларды бір мақалада қамту, саралап талдау қиын. Аударманың жатықтығы, автордың стилдік ерекшелігінің сақталуы, жалпы көркем дүниенің рухының толықтай жетуі — тәржіма өнерінің басты мұраты. Бұл орайда И. Мележдің «Саздақтағы ел», В. Богомоловтың «Қырық төрттің тамызы», И. Друценың «Ақ көңілміз, жүк ауыр», А. Фадеевтың «Тас-талқан», А. Лупанның «Таң сәрі», З. Сәмаидың «Майымхан», Г. Марковтың «Сібір», А. Ананьевтың «Тосқауыл», В. Лацистың «Дауыл», Д. Граниннің «Клавди Вилор» атты шығармаларының сәтті аударылғанын ерекше атап өту қажет. Мұнда түпнұсқадағы ішкі иірімдер барынша қанық бояумен жеткізілген.

Біз осы орайда үш-төрт шығарманың тәржімалық сапасына тоқталып, аударма дәрежесіне орай пікірімізді сабақтамақпыз. Жоғарыда ана тілімізге өте жатық және сәтті аударылған Ион Друценың «Ақ көңілміз, жүк ауыр» атты бір томдығын оқып шыққанда ерекше әсер алдық. Зады молдаван халқының өмірін, тамаша табиғатын терең лирикалық тебіреніспен, мұң аралас оқиғамен тамаша суреттеген Ион Друценың аталмыш романы аудармашыға ауыр салмақ жүктейтін, творчестволық азап пен ләззатқа бөлейтін толымды туынды. Мұнда лирикалық желі саралана өріліп; табиғат пейзажымен астарланып, поэтикалық рухпен баяндалады. Сондай-ақ ұлы кемеңгер Лев Толстой туралы сыр шертетін «Оралу» повесі де лиро-философиялық шығарма. Қос дүлдүл дүниені аударған Нұрахмет Төлеулов жазушының жыршылдық, сыршылдық қасиетін дйттеген жерден шығарып, күрделі романның күрмеуін шеше білген. Бұл тәржіма «Достық» кітапханасы сериясындағы ең озықтарының қатарынан орын алары сөзсіз. Сорок даласына деген ғашық көңілмен баяндалған сағынышты сөздер ана тіліміздің барлық үндестік қасиетімен беріліп, мол баяумен әдіптелген. Дәйектеме: «Жазғы дала түні... Ол сені есіртеді де, есіркейді де, көшеге де шақырады. Мөлдір ауа есеңгірегеніңше тұншықтырады, сол жылы айтылатын әнді алдын-ала айтып та береді, өмірде ең кымбат нәрсенің бәрін сен соның бір ғана мөлдір аспанына, бір ғана тылсым ты-

ныштығына айырбастан жібересің. Осы тұн тұңғыш піскен жүзімдей тәтті, сол үшін оған бәрін құрбан етесің. Таяуда жүзім шашағы толыса бастайды олардың да тәтті әрі жұпар иісі сарайыңды ашады, бірақ алғашқы қышқылы жүзімнің бірер ләззатына бірде бір нәрсе жете алмайды. Дала осы бір жаздың түнінен қорқады. Бұл жердің халқы өте сенгіш келеді де, өздерін өздері есенгіретіп алады. Жас кезінде чуғуарлықтар жаз бойы еркін серуендеп, осы тылсым тыныштық құшағына еніп, қызығына батады... Олар осы бір жаз түндері кедей көрінгенді жақсы көреді. Оларға қашанда әдемі жігіттер, сұлу әрі ерке тотай қыздар жетіспейді, олар соны іздеп үйлерінен безіп кетіп жатқаны. Жастарды арбап аулаққа әкеткен мына түнді жын қаққан шығар, оларға бұл өмірдің қыры мен сырын айтып үлгермедік те, тіпті, олармен жөңді әңгімелесе де алмадық-ау деп шешелерінің беттерінен басып жүргені».

Міне, табиғат суреті қандай жатық, шынайы түрде бейнеленген. Лирикалық сыршылдығы да ынтызар құштарлық та, мөлдір махаббат та ана тіліміздің кербез кестесімен әдіптелген. Аудармашының түпнұсқаны бойына сіңіріп, ерекше пейілмен зейін қойғаны бірден байқалады. Екі шығарма да түпнұсқадағы рухани күшін, әсерін толық сақтаған. Міне, дәл осындай көркем дәрежедегі тәржімалардың көбейгені қандай ғанибет. Бұл арадағы барлық мақтау сөздің иесі — аудармашы. Әрине, бірінсаран өтпегенайларды да аңғардық. Шығарманың орысша аты «Время нашей доброты». Біздіңше осының баламасы «Сүйінішпен келген күйініш». Ақкөңіл, адал жандардың мейірімділіктен шеккен мехнатын суреттейді ғой. Сондықтан да «Ақ көңілміз, жүк ауыр» деген атау сол мағынаны жеңілдетіп, тұрған тәрізді. Содан кейін баламасы қазақ тілінде бар біраз сөздер орыс тіліндегі ұғым бойынша алынған. Мысалы: «Ілгенге түсіп» — 15 бет, «Егер закон қуаты қолымда болса» — 30 бет, «алғашқы қар түскендегі ангинаға шейін» — 31 бет, «еденге төсеген дорожка» — 182 бет, «от алдыратын ручка» — 196 бет. Осындағы плен, закон, дорожка, ручкалардың ана тіліміздегі тұтқын, заң, баспа алаша, тұтқа деген баламасы түпнұсқадағы мағынадан кем әсер етпейді.

Егер нақты емеурінді жеткізе алмайтын терминдер болса сөз басқа ғой. Ішінара «Шарап исі әлем атады» (45) тәрізді тұтқыр тіркестер кездесіп қалады. Мұның барлығы тамаша тәржімаланған туындының тұлғасындағы тарыдай ғана дақтар. Ебелейсіздіктей, енжарлықтан түскен дақ емес, еленбей қалған, екшелмей қалған кінәраттар.

Аударма тәжірибесінде, әсіресе, көлемді көркем шығарманы тәржімалау барысында жиі кездесетін кемістіктің бірі — жекелеген сөздер мен сөйдемдердің, ұғымдардың қалыптасқан сөз тіркестерінің әдеби нормасын сақтамай, түп нұс-

қаның жетегінде кетушілік. Сырт қарағанда «Сібір» тәрізді 34 баспатабақ төңірегіндегі қалың романдарда ішінде ұшырасатын оншақты оғаш сөйлемдер бүкіл шығарма шырайына шіркеу түсірмейтін сияқты. Егер аталмыш әбестіктер жіберілмесе, тіпті, жақсы емес пе. Ондай қателіктерге қаталдықпен қарамаса, елемеген дерттің асқынып кетуі де ықтимал. «Сібірдің» аударылуы өте орынды және жатық,— байсалды мақаммен оқырман жүрегіне жеткен (ауд. Қ. Ахметов, X. Сыздықов). Ал, мынадай сөйлемдердің ұшырасуы өкінішті-ақ. Бұл аудын баласының, жігітім!» (94) «Сидиған бұта-бұтаның арасынан ол оң жағынан да, сол жағынан да қар үстінен көтеріліп жағқан ақ бушыкешті көрді» (104 бет). «Бұдан кейін шөміш бірнеше рет қайталанып, балық үйіле берді», (105 бет). «Бұл жерде Удавка өзеншесі» бар (114 б). «Ал, Гаврюка, бақыл бол, бұтаға соғып көзіңді шығарып алып жүрме,— деп ескертті Акимовты шал.» (115 бет) «Таңмен таласа олар шаңғысына мініп, шалғынды ойпатқа бет алды (179 б) «Олар түбір жағында тағы да сәл тұрды да шаңғыларына мінді (131 б) «Ақыры есік ашылды, Катя алдынан шыққан қоңқақ мұрын, ұзын бойлы, тоқтасқан адамды көрді» (157 б.). «Бастықтар шынымен қауып илей бастаған көрінеді. Бұйрық шығарыпты өскерге шақырылмаған мұжықтар мен жараланып қайтқан солдаттардан команда құрып солардан әр селодағы астық сарайына күзет қойылсын деп» (519 б) Алты жүз беттік романның аудармасынан біз байқаған кемшіліктер осылар. Мұндай жаңылыс басқан болмашы дүниелерді кешіруге болар. Бірақ та ең үздік тәржімаланған туындының өзінде аудын қонжығын — баласы — дейтін қазақ ұғымына симайтын тіркестер кездессе ше? «Бақыл бол» — өлген адамға қоштасу ретінде айтылатын сөз. Бұл арадағы баламасы «сақ бол, абай бол» тәрізді ескертпелер. Автордың айтар ойы бұрмаланып, кейіпкер біреумен мәңгілікке қоштасып, тұрғандай есер қалдырады. «Тоқтасқан адам», уәделескен, әлденеге келіскен деген мағынада қолданылады. Ал автордың да, аудармашының да айтпағы егде мосқал адам. Соңғы сөйлемде ешқандай мазмұндық алшақтық жоқ. Ал, стильдік жансақтық ше? Сөз басындағы «бұйрық шығарыпты», яғни баяндауышты сөйлем өз орнына келеді. Өкінішке орай дәл осындай стильдік ақаулықтар басқа да аудармаларда да жиі қылаң береді. Орыс тілінің жүйесін сақтау дұрыс, алайда, оны да ретін тауып, ана тіліміздің грамматикалық заңына бағындыра сөйкестендіру жөн.

Көркем әдебиет аудармасына қойылатын талап — тіл тазалығы, ойдың анықтығы, шығарманың ерекшелік қасиеттерін сақталуы. Мүмкіндігінше түпнұсқаның бояуын сұйылтпай оқырманға ұсыну. Автордың алдындағы жауапкершілікті түсіну. Бұл арада қанатты сөзге айналып кеткен В. Жуковскийдің «Про-

за тәржімашысы — автордың құлы ал өлең аударушы ақынның бәсекелесі» — деген пікірдің екеуі де өнер туындысын ел игілігіне жаратуға ұмтылған адамның алдына қояр мақсаты әрі азаматтық парызы. Ешқашанда кәсіпшілікті желеу етіп, атқарар істің жүгін жеңілдетуге болмайды. Көркем дүниенің құнын түсіру, автордың стилін бұрмалау — мін. Ең үлкен мін. «Достық» кітапханасы сериясымен шыққан, одақ көлеміндегі таңдаулы шығармалардың бірі Сергей Залыгиннің «Ащысай» романы. Кезінде талай әдеби пікір алысуларда тілге тиек, өрісті ойға өзек болған туынды. Сібірдегі азамат соғысын, партизандар өмірін, халықтың тұрмысын жан-жақты, реалистік тұрғыдан бейнелеген көлемді дүние. Өкінішке орай, «Ащы сайдың» қазақша аудармасы көңілден шықпайды. Кең тынысты, терең мағыналы, сырбаз стильмен жазылған бұл романның қазақша нұсқасында көптеген кемшіліктерге жол берілген. Ең бастысы автор стилі, баяндау тәсілі, халықтық толғамдары өз реңін жойып алған. Әрине, романның оқиғасы сақталған. Алайда, көркемдік талап деңгейінен шыға алмағанын ашық айтуымыз керек. Біріншіден, аудармашы (Ғ. Оспанов) С. Залыгиннің жазу мәнерін, баяндау тәсілін, ой жүйесін толық меңгере алмаған, бойына сіңірмеген тәрізді. Екіншіден, сөйлем құрылысындағы мағыналас сөздердің баламасын таппаған, сонымен қатар мазмұнын сақтау ниетімен жолма-жол аударуға ден қойып, бүкіл сөйлемнің стильдік ерекшелігін бұрмалаған. Құрмалас сөйлемдердің ара жігі ашылмай, айтылған пікірдің астары бұлыңғыр тартқан. Үшіншіден, қазақ тілінің тазалығы сақталмаған. Аудармашы жұмыс барысында асығыстыққа атустілікке ұрынған. Кейбір сөздер оқиға барысының даму жүйесіне қабыспайды. Енді осы пікірлеріміздің дәлелдемесіне жүгінейік.

«Ащы сайдың» аудармасындағы алғашқы сөйлемді оқыңыз. Бұл арада аса кірпияз, орыс тілінің сөздік қорын еркін қолданатын Сергей Залыгиннің ең сүбелі шығармасы екенін тағы да естеріңізге саламыз. Сонымен: «Сонау көктемнен бастап, сонсоң, бүкіл жаз бойы, даланың үстің ауыр бұлт басты да тұрды, бұлт күні (?) күркіреп, нөсерленген жауын әкелді, сонсоң үрей келді. Астық аса бір бітік шыққан он тоғызыншы жылдың күзіндегі Сібір астығы, сүттеніп, сарғыш тарта бастаған астық, сонау алыстағы әлі шабылмаған шалғындарға қарай ойыса түскендей». (5) Үлкен шығарманың алғашқы абзацы. Тіліңіз тұтқырланып өзгер оқисыз. «Сонау» деген сөздің өзі төрт рет, астық» — бір сөйлемдерде үш рет қайталанған. Неге бұл сөздердің тігісін жатқызып, баламасына сай өзге тіркестермен ауыстырып жеткізбеске. Қайта тәржімашы шымырлатудың орнына бұлт, астық әкелді, сонау тіркестерін қос-қосап көргендеп, сол арқылы тұтас абзац құраған. Мұндай

мысалдардың біразын тағы да назарлартырыңызға ұсынайық. «Үндеулерді бірінің үстіне бірін, бірімен бірін қатар жапсыра беріпті. Ешкім, ешбіреудің сөзінен қорықпайтын болған». (5-бет)... Сіз мұны неге істедіңіз. Власихин ойланyp қалды.— Дұрыс сұрау... Мен істедім, бірақ мұны істеп тұрғанда, осынұм жақсы да, жаман ба деп ойлағаным жоқ... Мен мұны істемеген болсам... (13 б.) «Қолчактың бүкіл тылының бастығы, академияларда оқыған адамның тұруы аздай, мұны да дәлді шешуі керек, өзінің партизан әскерлерінің алдында қандай түрде шығарын да шешу керек (37 б) «Глухов сыйлап берген аттың тісіне қарап жатпады, шекпенін аттың шоқтығының үстіне дерлік (?) тастай беріп, белбеуін шешіп алды да, екі ұшын тұзақтан еді, үзеңгі болды да шықты. Ол қысқа аяқтарымен атты мойнынан дерлік (?) қысып алды (42 б), «Шөп шошаққа» (?) жақында салынған екен, шөбі әлі көк, әлі де дықмыл тартып тұр. «Шошақ (?) тіпті тірі жаңдай ыңқылдайды, бір жағына қарай қисайыпты, орнынан қозғалып кетіпек болған, бірақ қозғалып кете алмаған тәрізді. Дора балаларымен сол шошақтың терең (?) ішінде де тығылып жатыр, қараңғыда». (63 б) Үш-төрт дәйектеменің өзінен ақ аудармашының шалағайлығы анық аңғарылады. Тым жауапсыздықпен қараған. Олпы-солпы сөздерден сөйлем құрау С. Запльгин сияқты сындарлы суреткерге жат мінез. Амал қанша, аудармашы түпнұсқадағы нұсқалы стиль ерекшелігін ескермеген. Сондай-ақ 42-беттегі дерлік сөзі дәл осы арада орынсыз қыстырылған. Ұғымның нақтылығын, суреттің анықтығын жойып тұр. Тағы да бір танданғанымыз соңғы мысалдардағы «шөп шошақ». Зады аудармашы шөмеле деген сөздің мағынасы ретінде пайдаланған сияқты. Бір жерде емес осы тараудың өн бойынан, «шөп шошақ» сөзі кемінде елу рет ұшырасады. Ал осы үзінтегі сөйлем құрылымының өзін де «қиыннан қиыстырылып» тұрмағаны анық. «Шөп шошаққа жақында ғана салынған екен» Егер түсінік бойынша нақты мағынасын қусақ, шошаққа, биік жерге, үшкір ағашқа шөп салынған болып шығады. «Әлі де жас шөп» — бұл арада автор шөптің құрап үлгермегенін мегзесе керек. Ал тәржімадағы ретімен қарасақ, «шөп әлі жас» дегенді байқатады. «Сол шошақтың терең ішінде тығылып жатыр» дұрысы: «Сол шөмеленің құбысында тығылып жатыр». Аудармашының түпнұсқадағы сөздің қазақша баламасын нақты таба алмауы «шөп шошақ» сияқты жасанды тіркестердің орын алуына жол ашқан. Бұл таза стильдік кінәраттар.

Қандай шығарма болмасын, мейлі ол аударма ма, әйтеуір оның тілі, айтар ойы, сөйлем құрылысы нақты, жалпы жұрқа түсінікті болуы шарт. Кроссворд жұмбағы іспетті жауабын өзгер шешетін құпия сөйлемді көркем шығарманың жүгі көтермейді. Ал аударма са-

ласында аса дәлдік қажет. Еркiндiкке ұмтыла отырып, оригиналдың да өзiндiк қасиетiн сақтау лазым. Мiне, осындай түсiнiксiз тiркестер, жiбi бос, өзара қабыспайтын құрмалас сөйлемдер «Ашты сайдың» аудармасында молынан ұшырасады. Бiз төрт-бес мысалды жеке-жеке келтiрейiк. Тағы да алғашқы 5-беттен бастайық. «Екiншi гильдия көпесi Кузодеевтiң кең байтақ сауда үйiнiң (?)», қазiргi бас штаб тұрған үйдiң шатырлы басқыш бағандарының (?) жоғарылы төмен өн бойына үндеулер жапсырылған. «Қазақ халқы кең байтақ» сөзiн далаға, жерге қаратып айтады. Үйдiң бөлмесi қанша үлкен болса да «кеңбайтақ» демейдi, тек «кең» ұғымын ғана пайдаланады. Ал, «Үйдiң шағырлы басқыш бағандарын» дегендi қалай түсiнесiз, «Шатырлы басқыш» — шатырға шығатын баспалдақ па. Онда «бағанасы» несi. Бiздiң пайымдауымызша әңгiме, үйдiң шатырын көтерiп тұрған дiңгек туралы өрбуге тиiс. Демек, бұл сөйлемдегi сөздер бiр-бiрiн жоққа шығарып, бұлыңғыр мағына берiп, жан-жаққа бытырап тұр. Тұтас оқығанда жалпы мазмұнын болжаумен аңғарасың, нақты ештеңе де қолына түспейдi, Брусенковтың дауысы күштi, (зор шығар Т. Ж.) өзi болса аяқтары қысқа, бiрақ аяқтан жоғары жағы тұрықты, сiда, бетiн шешек жеп қойған, мүлдем кiсi күтпейтiндi әлпеттi» (11 бет). Соңғы сөздердi қандай мағынада қабылдаймыз. Жағымды ма, жағымсыз ба. Кiсi күтпейтiндей ажарлы ма, жоқ керiсiнше ме? Тағы да нақтылық жетiспейдi, «Әлпет» деп беттi айтады. Ал, ол ендi қандай? Мiне, сол ұғым ашылмаған. Ал, мына ашiпкештi сөз тiзбегiн қалай бағалайсыз. «Алыста дөң үстiнде, шiркеудiң ұшар басын, қақ қастарында, жақында көпес Кузодеевтiң екi қатарлы үйiнiң, қазiр бас штаб тұрған үйдiң көк бояумен болған темiр шатырын жанап өтiп, алаңға, жұрттың басына, бетiне күн сәулесi түсiп тұр.» Бұлыңғыр да бұралқы сөйлем. Аудармашы жолма-жол тәржiмалағанда, жалпы стильдiк жүйеге назар салмаған. Ал «апрель» күнiнен туған дерлiк сәулелер құйылып кетедi» деп бейнелеу де онша ұнаспайды. «Бiрақ оның өмiрi iлгерi баспады, iлгерi баспай-ақ қойды, бұдан он жылдай бұрын қыз-әйелi (?) ойда жоқта, қаза болды» (15 бет) Қыз-әйелi. Қыздай алған әйелi, ме, жоқ әйелi мен қызы ма? «Совет өкiметi туған соң (?) көп ұзамай, шығысқа қашты» (16 бет) «Қазiр шошақта (шөмеледе — Т. Ж.) халi қалай екен? Дегенменде катындардың өмiрi үрейлi-ақ... балаларын өсiредi, мұжықтарды күтедi, мас болып қалса қонақтан алып қайтады, ал кейде ақтардан қашырып (?) жiбередi.» (40-бет) «Құтқарып» десе әлдеқайда құлаққа жағымды естiлер едi. «Бүгiн кешкiсiн мiндеттi түрде Сузунцовтың отарына (?) жиылысқа келуi керек. «Отары» — қотанына ма, қорасына ма. Егер адам жиналатын жер болса ауласына шығар? «Ол бұл күнде

бас командашының атұлтаны» (30 бет) «Шабарманы» ғой. Өзге тілден аудару барысында көптеген тың сәтті баламалардың дүниеге келгені мәлім. Алайда жасанды сөздің мағынасы да жасық қой.

«Ащы сайдың» тәржімасымен таныса отырып, тағы да бір шорқақ сөйлемдерді көзіміз шалды. Бірінші, екінші, үшінші жақпен айтылатын сөздер арласып қолданылған тіркестер жиі көрініс береді. Сондай-ақ қазақша баламасы бар орыс сөздері сол күйінде, не сәл өзгертпін — (арестьті-әріске) пайдаланып, тіл шұбарлығына ұрынған. Әрине, оның барлығын тізудің қажеттігі де шамалы. Дегенмен де сөзіміз дәлелді болу үшін аздаған мысалға жүгінейік. «Бурын бастық келуші еді, ал менің болса оның көргім келмейді» (10 бет) Осы сөйлемнің құрамы қай жақпен құралған. Септік жалғауының орны дұрыс табылмағаны барлық мағынаны бұзып тұр. «Ешкім бұлай ойламасын деп, ол стол басында түре келді», (14 бет). «Әлем-жәлем, қоңыраулаққан, шанада гуляйттап жүрген мастар» (15 бет). Шанада серуендемейді, қоңырау таққан шанамен серуендеп жүрсе бір сәрі. «Еш нәрсе сұрама, ренжіме, әйтпесе бұрылып алып, қайтадан кетіп қояды» (69 бет) Кетіп қалатын шығар. «Қайтадан біздікілерге барды, соғыс біздің туыстардың қорасының (?) ішінде (291 бет). Дұрысы: қайтадан біздікіне барды емес пе? «Үйіне күтімші әйел де алған жоқ» (15 бет) Күтуші әйелді айтады. «Шағымдар жазады, арза (арыз Т. Ж.) жазады. (14 бет). (Өздерін өкімет санайтын штаб туды») (6 бет), құрылды, ұйымдастырылды деген оңды болар. «Мынау қонтра ма, кім өзі» (22-бет) Соңғы «а» әрпі артық «Халыққа құрдым (?) жариялайсың, (Бұл да осы бетте) «Тіпті өзін-өзі ұмытқандай болды, бірден, етіксіз кеп еді, есіне түспеді» (25 бет), «Майлап қойған биік бағанаға шығып, үстіндегі четверть самогонды алуға тырысады» (70), «Бөлімдерді толықтыру үшін және әскерге кісі алуды бірөнкейлеу үшін (бірыңғайлау — Т. Ж.) (124 б), «Бөлімнің адамдары шепке келетін болса әріске аламын» (204 бет), «Ал жесір әйелдер мен кедейлерге льгот (жеңілдік — Т. Ж.) беру керек» (228 б) «Терезенің ар жағында да халықтар гуляйт соғуда» (304 бет) Міне, мұндай бір-бірін сүйемдеп эзер тұрған тіркестер көркем шығарманың құның едеуір түсіріп тұр. Крыло, стрелочник, плен, әріс, гуляйт, сунко, целковой, строй, четверть, льгот, тәрізді сөздердің неге қазақша тәржімаланбай, сол күйінде алынғанының мәні неде екені бимәлім. Ғ. Оспанов қазақшаға тәржімалаған Д. Граниннің «Коммуна генералы» атты романында да «орамал-шымағымды алайын», деген іспетті олақ тіркестер кездеседі. Ал «Клавдия Вилоардың» аударылуы мінсіз-ақ. Шығарманың барлық қуаткүші, әсері толық жеткізілген. Аудармашы қолтанбасының ала-құлалығы өкіндірді.

Даниил Граниннің кітабындағы «Бах-

тың бейіті», «Хемингуэй» атты екі шағын әңгімені жазушы Амантай Сатаев аударыпты. Әрқайсысы екі-үш бет қана. «Бахтың бейіті» әңгімесінің бірінші сөйлемі: «Таң ата мен Бахтың бейітіне зират етуге әулие Фоманың собор-шіркеуіне келдім»,— деп тәржімалапты. Зират-мола, Бұл арада дұрысы «бейітіне тағзым етуге» шығар. Содан кейін: «Собор зәулім екен, мен жықпыл, жықпылдарын аралап, священник, епископ, князь герцоғтар молаларындағы мұңастарды көрдім»,— дегендегі, мұңтастан» көрі қалыптасқан құлпытас ұғымы автордың ойын кеңінен ашуға мүмкіндік беретін сияқты.

«Достық» кітапханасымен шығатын совет әдебиетінің маржан туындыларының саны жыл сайын артып келеді. Оған республика қаламгерлерінің біразы атсалысуда. Ал, соның аударылу дәрежесі қандай? Міне, осыған да бір сөт назар аударып, пікір алысу лазым. Жақсы бастаманың өркені өсіру үшін де осы уақытқа дейінгі атқарылған жұмыстың тәжірибесі қақында тілге тиек ететін мезгіл жеткен сияқты. «Жаппай аудару» науқанын көсіпке айналдырмай тұрып, біткен істің қорытындысын шығарудың пайдасы мен тигізер септігі зор. Қатаң талап, тұжырымды пікір қажет. Сонда ғана аударма арқылы халқымыздың жүрегіне сапар шегетін шығармалардың түпнұсқадағы эстетикалық, әсері, рухани тағлымы, философиялық астары толыққанды күйінде, көркемдік шыраймен оқырман көңіліне баурай алады.

Совет әдебиетінің таңдаулы туындыларының біразы ана тілімізде жарық көрді. Солардың бірі Юлиан Семеновтың «Көктемнің он жеті сәті» атты хроникалық романы, Қазақшаға аударған Тұңғышбай Ысмағұлов. Бұл шығарманың жалпы мазмұны оқырманға осы аттас фильм арқылы жақсы таныс. Көркем шығарма ретіндегі ерекшелігі сол, мұнда хроникалық деректер мен публицистикалық сыпат басым. Тәржімашы белгілі дәрежеде романның жалпы стильдік ерекшелігін сақтауға тырысқан. Дегенмен де жекелеген, тұстарда түпнұсқаға нұқсан келтіретін олақ сөйлемдер жиі ұшырасады. «Көктемнің он жеті сәтінде» күрделі ойға құрылған ой тасқынды, табиғат суреттері сирек кездеседі. Нақты штрихтер басым. Қысқа қайырылған сөздер мол. Аудармашы әр сөйлемнің мазмұнына зер салғанда, мұқым абзацтың мағыналық тұтастығын назардан тыс қалдырған сияқты. Кейде түпнұсқадағы ой бұрмаланған. Мысалы, «Төңіректен көктемгі февраль айының тыншысы баяу (?) білінгенімен, ауа әлі шымыр (?) көгілдір болатын, қарда айылын жияр емес, түңге қарай, әмісе табанынан таусылып, жібі (?) бастайтын жердің тоңы мызғымай жатқан» (5-бет). Бұл шығарманың беташар сөйлемі. Шымыр ауа емес шыңылтыр ауа болуы керек. Ал, асты сызылған соңғы сөз тіркестеріне назар салыңызшы. Қарымырт үйірілгенде жіпсіз, ери бастауы

қажет сияқты. Бұл арада аудармашы сөйлемдегі сөздің орнын ауыстырып алғаны көрініп-ақ тұр. Жердің тоңы түнге қарай қатып, мұз құрсауланатынын мезгесе керек автор. Міне, мұндай ағаттықтардың көркем шығармаға көрік қоспайтыны анық. Жекелеген сөздердің орынсыз қолданылуы, баламасы дәл табылмаған ұғымдар да аударманың жүгін тым жеңілдетіп жіберген. Кейбір өзіміз байқаған «ақаулықтарды» назарларыңызға ұсынамыз. «Күн ұясына құлап (?) еді» (5-бет), «Оливка ағашының майына бөктерілген», «Егер сіз жүйкеңізді тоздырған күрделі бір операциядан соң, бауырыңыздың ауруына шағынып (?) күлсеңіз де, өзін қашырсаңызда (?) тыңдаушыңызды жалықтырмас едіңіз» (екеуі де 11-бетте), «Ішін ашпай (?) түйықтала бергенін Сізге айтып едім ғой. (13-бет). «Ол өзіне өзі неғұрлым қаталдау келсе, Калтенбруннерді соғұрлым қарусыздандыра түсетінін түсіген еді» (15-бет). «Мені Бони кафедрасынан аластап (дұрысы — аластатып. Т. Ж.) тастаған» 18-бет), «Ғалым, жазушы, артист атаулының бәрі де өздерінің ұсталған (дұрысы — ұстаған Т. Ж.) бағыттарына берік келеді. «...бәлкім қағажу, май жағылған наны мен және тау баурайындағы мылжыңдауыңды доғарар» (екеуі де 19-бетте). Соңғы сөйлем дұрыс құрылмаған, мағынасы түсініксіз. «Ой ағымы шағын жетік (?) болғанымен өз ісіне мығым» (39-бет). «Жетпіс шақырымдық жылдамдықпен ұшыртайық» (?) (46-бет). «Сіздің консультант-кеңесіңіз-ақ» (48-бет), «СС-ті шоғырлап (дұрысы — шоғырландырып) отырғандықтан (55-бет), «Шелленберттің өзі де оны рейхсфюрерге қуана-қуана беруге әзір еді — ол өз жеңісін дәйімі соған және Гейдрике сыйласатын» — (дұрысы — сыйлайтын) (75-бет), «Көз алдынан Кэттің бейнесі кетпей қойды, Оның іші өте үлкен, сүп-сүйір еді» (78-бет), «Өзі шағын бойлы, жалпақ басты, жүзінде дағы бар бұл адам фотографтар түсіруге оқтала бастаған кезде көршілерінің тасасына, бой ұрлауға (дұрысы — тасалауға) жасыруға тырысатын» (105-бет), «Сізбенен кездеспекші болған жерде күтеді өзіңіз айтқан уақытта ертең» (141-бет), (сөйлем құрылымына назар салыңыз — Т. Ж.) Бәріне кінәлі тек сендерсіздер (дұрысы сіздер)

(145-б), «Ол киімін шешінетін де, сырқатқа шалдыққан организмине бар еркін, қайратын бағыттайтын (207-б). Асты сызылған сөйлемдер мен сөздердің орашолоқтығын, мағынаны бұзып тұрғанын, аңғару қиын емес. Сондықтан оны талдап, түсіндіріп жату артық сияқты. Разведка, поек, кровать, пресса, инициатива, ветерандар, консультант, коридор, папирос іспетті сөздердің сол қалпында алынуы да шығарманың тілін шұбарлап тұр. Әрине, романың баяндау жүйесі біршама тартымды тәржімаланған. Алайда, тілді күрмейтін, ой ағымын тежейтін тіркестердің көз сүріндіруі қынжылтады.

Жалпы қазіргі таңдағы қазақ әдебиетінің бір саласы — аударма туралы арнайы әңгіме өткізу мәселесі күн тәртібіндегі кезек күттірмейтін міндеттердің бірі. Екіншіден, әлем әдебиетінің кейбір үздік туындылары әлі де қазақ оқырмандарының қолына да тиген жоқ. Флобердің «Бовари бикесінің», Р. Ролланстың «Жан-Кристофының» кешігіп жатуы да ойландырады. Бүгінгі әлем әдебиетіндегі әртүрлі бағыттарда творчестволық ізденіс іздерін танытқан А. Камю, М. Пруст, Я. Кавабата, У. Фолкнер, Г. Маркес, Ж. Амаду, М. Фриш шығармаларын тәржімалау қажет. Олардың қазіргі әдеби процестің дамуына, оқырманның эстетикалық таңымын кеңейтуге тигізер әсері мол. Үшінші: осыдан үш-төрт жыл бұрын жақсы үрдіске айналған «Қызықты хикаялар кітапханасының» үзіліп қалуы да өкінішті-ақ.

Жас жеткіншектердің ой-санасына, арманына қанат бітіретін қызықты туындылардың рухани ықпалы мен әсері де бір ғанибет емес пе. Жетпісінші жылдардағы жарық көрген аударма саласындағы туындылармен таныса отырып, көңілге түйген пікірлеріміз осындай. Жетістік пен кемшілік, күңгей мен көлеңке аралас екен. Ең бастысы: салмақты да салауатты, мазмұнды да мағыналы өнер туындыларының ана тілімізде жарық көріп, халық игілігіне айналуы. Ал күре міндет: сол мол мұраның көркемдік құнын жоймай оқырман жүрегіне жеткізу, халық күткен бейнелі белестен көріну. Қашанда сол үлкен мақсат жолындағы ізденіс көшiнiң қоржыны тоқ, мұраты биік болғай.